

Äidinkielen opetus

Kielestä voi iloita monin tavoin

Timo Niemen kirjoitus »Antakaa meidän iloita kielestä» (Vir. 2/1985) on vastalause, jonka ovat aiheuttaneet muutamat Virittäjässä julkaistut lukion oppikirjojen arvostelut, erityisesti minun laatimani (4/1984). Ilon merkitystä oppimisessa ei toki pidä vähätellä, saati kieltää, mutta kannattaa muistaa sekin, että myös kielestä voidaan iloita monella tavalla. Se tapa, jota Niemi omassa vastineessaan edustaa, ei onneksi ole ainoa. Pariin siinä puheeksi tulleeseen seikkaan on kuitenkin syytä palata, jottei Virittäjän lukijoille jäisi asioista vallan vääriä käsityksiä.

Niemi vetoaa vastineessaan siihen lukion oppimääräsuunnitelman kohtaan, jossa korostetaan »ongelmakeskeisen» opetusmetodin käyttöä ja sen soveltuvuutta lukion äidinkielen tunneille. Hän katsoo, että tämä kohta on unohtunut paitsi muilta oppikirjojen tekijöiltä (kuin Kielen ja kirjallisuuden) myös arvostelijalta. En ole tätä asiaa unohtanut, mutta se ei todellakaan ole millään tavoin arviointiini vaikuttanut. Sen minkä kirjoitin, kirjoitin kaikista auktoriteeteista vapaana. Sitä paitsi kirjoitukseni olennainen sisältö ei ole metodien pohdiskelussa, vaan olen — lupaukseni mukaan — keskittynyt tarkastelemaan sitä kuvaa, jonka lukion uudet äidinkielen oppikirjat kielitieteestä ja kielen tutkimuksesta antavat. Olen puuttunut erityisesti sellaisiin kohtiin, joissa olen havainnut virheitä, harhaan johtavaa epätarkkuutta tai outoja

sävytyksiä. Pidän näiden näkökohtien esille tuomista tärkeänä ja nimenomaan Virittäjän tehtäviin kuuluvana. Sen sijaan ei ole minun asiani valvoa sitä, miten hyvin tai huonosti oppikirjojen tekijät ovat noudattaneet esim. jonkin oppimääräsuunnitelman metodisia ohjeita. Siitä saa kouluhallitus pitää huolen; sehän oppikirjat hyväksyy tai hylkää. Didaktisen toimivuuden taas testaavat parhaiten opettajat itse, ja varmaan he aikanaan myös raportoivat kokemuksistaan. Omasta puolestani olisin kyllä melko vapaiden metodisten ohjeiden kannalla. Jos nimittäin mennään, niin kuin näyttää, yhä tarkempiin ohjeisiin ja jos vaaditaan niiden tunnollista noudattamista, niin ennen pitkää meillä on vain samaan vuottiin valettuja oppikirjoja. Valinnanvara on silloin pelkkää silmänlumetta. Tämä tuskin olisi kenenkään edun mukaista.

»Ongelmakeskeisessä» opetuksessa korostuu äidinkielen asema viestintä- tai taitoaineena. Taitoaine äidinkieli varmasti on. Mutta äidinkieli on vielä muutakin. Se on osaksi myös tietoine. Tätä seikkaa näkyy viime aikoina korostetun muuallakin. Norjassa on kielilautakunta hiljattain (Språknytt 2/1985) arvostellut sikäläisen peruskoulun opetussuunnitelmaa siitä, että *norja*-niminen oppiaine on määritelty liian ahtaasti pelkäksi viestintäaineeksi. Lautakunta haluaa korostaa erityisesti sitä opetussuunnitelmasta pois jätettyä seikkaa, että norjan kieli on norjalaisille myös kulttuurista ja perinnettä kannattava oppiaine. Näihin ajatuksiin minun on helppo yhtyä, varsinkin kun kyseessä on

Äidinkielen opetus

lukio. Toisaalta tieto äidinkielen olemuksesta on omiaan avartamaan myös suhtautumista kieleen viestintävälineenä. Mutta muissakaan tietoa-aineissa (esim. historiassa, biologiassa, fysiikassa jne.) ei voida laatia oppikirjoja siten, että osoitettaisiin vain ongelmia ja jätettäisiin perille pääsy oppilaan varaan. Oppikirjoja arvioidessani sain sen vaikutelman, että KK:ssa oli tarpeettoman johdonmukaisesti noudatettu »ongelmakeskeisyyden» sinänsä hienoa periaatetta. Kyllä älyllisesti haastavia ja mieltä kiehtovia äidinkielen(kin) tunteja varmasti voi syntyä myös silloin, kun esitellään tutkimuksen keinoja ja niihin perustuvia tuloksia eikä vain ongelmia.

Mutta tuntimäärän vähäisyyden vuoksi (ja muutenkin!) aines on valittava huolellisesti. Hyvä äidinkielen oppikirja ei todella voi olla »tyhjentävä, lopullinen ja täysin aukoton esitys kielitieteestä». Tietääkseni kukaan ei ole tällaista esittänyt-kään. Niemi on tulkinnut kirjoitustani tallehallaan väärin tai sitten hän on laatinut vastineensa kuulopuheiden perusteella, kun kuvittelee, että käsitykseni hyvästä äidinkielen oppikirjasta olisi yhtä kuin Hakulisen SKRK täydennettynä Lyonsin teoksella. Olen tosin esittänyt lukuisia oikaisuja ja täsmennyksiä, joita Niemi ei ole pyrkinytkään kumoamaan. Mutta eihän oikean tiedon antaminen välttämättä sen enempiä tilaa vaadi kuin vääränkään. Tarpeetonta teoriaa olen kehottanut vähentämään, en suinkaan lisäämään. En ole esim. pitänyt mitenkään välttämättömänä sitä, että oppikirjoissa olisi esiteltävä erilaisia kielioppimalleja tai muita teorioita vain niiden itsensä vuoksi. Olen koettanut tähdentää, että jos niitä esitellään, niin se olisi tehtävä mielekkäällä tavalla ja siten, että oppilaat voivat ymmärtää, mistä oikein on kysymys. Ajat sitten vanhentuneita tai muuten kestävämpiä teorioita tuskin kannattaa ottaa puheeksi edes kuriositeetin vuoksi, koska aikaa ja tilaa muutenkin on liian vähän.

Oppikirjoissa olisi siis keskityttävä mielekkäisiin ja motivoitavissa oleviin aiheisiin. Valinnan varaa jäisi varmaan riittä-

västi vielä tällaisen rajoituksen jälkeenkä. Erityisen kannatettavia ovat sellaiset aiheet, joiden käsittelystä saattaisi koitua oppilaille myös aivan konkreettista hyötyä. Esimerkkinä tästä olkoon vaikkapa kontrastiivinen vertailu suomen kielen ja germaanisten kielten välillä (esim. spesieksen ilmaisu tai sanajärjestyksen tehtävät). Kielihistorian mukanaoloa taas voidaan perustella mm. sillä, että näin saadaan hauska valaistuksi monia kielenkäyttäjän kannalta silmäänpistäviä nykykielen oikkuja tai ongelmia (esim. astevaihtelusäännöt ja niiden poikkeukset, morfofoneeminen vaihtelu kuten esim. *vesi* — *vetenä*, *antaa* — *antoi* yms.). Kielihistorian avulla voidaan selvittää myös alueellisia kielenkäytön eroja tai sukukielen keskinäisiä suhteita (esim. suomen ja viron vertailua). Kiinnostusta luulisi riittävän myös sellaisia aiheita kohtaan, joissa korostuu kielen yhteys muuhun henkiseen ja aineelliseenkin kulttuuriin (esim. suomen sanavaraston kerrostumat, lainasanat, nimistö kielen ja kulttuurin kuvastimena, kielentutkimuksen antama tieto suomalaisten juurista, maahanmuutosta, asutuksen leviämisestä jne.). Tämäntyyppisten asioiden opiskelua en kuitenkaan jättäisi pelkän ongelmanvirittelyn varaan. Itsestään selvää pitäisi olla myös sen, että oman tieteenalan saavutuksia esitellään oppikirjoissa neutraaliin tai sopivasti arvostavaankin sävyyn. Negatiivinen tai ylimielinen asenne vie helposti pohjan pois koko kurssista, vaikka saattaakin ärsyttää mielipiteenvaihtoon ja kielenkantimien irrotteluun.

Lukio-opetuksen muuttamista yliopistomaiseksi en missään yhteydessä ole puoltanut, pikemminkin päinvastoin. Mutta toisin kuin Niemi en pidä lainkaan epäkohtana sitä, että eräät kirjantekijät ovat julkaisseet käsittelemistään asioista myös tieteellisiä artikkeleita. Asiantuntemus on koitunut oppikirjoille pelkästään eduksi. Asiantuntemattomuus sen sijaan on johtanut paitsi virheisiin ja väärin painotuksiin myös ulkokohtaiseen ja vaikeatajuiseen esitykseen. Nimenomaan kielitiedettä käsittelevän kurssin suunnit-

telussa olisi kaikkien kirjasarjojen julkaisijoiden kannattanut käyttää asiantuntija-apua.

Pitää paikkansa, että paljon on jo saavutettu, jos lukiolainen oppii luottamaan omaan ilmaisuunsa ja jos hän aktivoituu näkemään ongelmia ja pohtimaan niitä. Tähän kaiketi pyritään useimpien muidenkin oppiaineiden tunneilla. Mutta vielä parempi on, jos oppilas saadaan kiinnostumaan oman kielenkäyttönsä taustasta ja iloitsemaan siitä tavalla, joka koituu sekä ilmaisun että yleissivistyksen hyödyksi.

Siksi pelkkä ilmaisukeinojen hallinta tai niiden yksipuolinen korostaminen ei äidinkielessäkään (ei edes kielitiedettä käsittelevässä kurssissa) riitä, vaan siinäkin on aina pyrittävä oikean ja ajantasaisen tiedon välittämiseen. Jos käy niin, että totuus ja metodi joutuvat riitaan keskenään, on muutettava metodia, ei totuutta.

ILKKA SAVIJÄRVI